

ՇԻՐԱԿԻ ՄԱՐԶԻ ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԿԱԶՄԻ
ՇԱՐԺԸՆԹԱՅԸ (XXդ. Վերջ - XXIդ. սկիզբ)

Արտաշես Բոյաջյան

ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոն

Բանալի բառեր՝ սոցիալական կազմ, բանվոր, գյուղացի, մտավորական, կրթության ոլորտ, արդյունաբերություն, ծառայող, գործազուրկ, աղքատ, հարուստ:

Հոդվածում ներկայացվել է Շիրակի մարզի բնակչության սոցիալական կազմի շարժընթացը XXդ. վերջին և XXIդ. սկիզբին: Ուսումնասիրության համար սկզբնաղբյուր են հանդիսացել հիմնականում մարդահամարի արդյունքները, ՀՀ ազգային վիճակագրական կոմիտեի տվյալները և դաշտային ազգագրական նյութերը: Հոդվածում տրվել են մարզի բնակչության սոցիալական կազմի փոփոխության ժողովրդագրական, կրթական և մասնագիտական բնութագրիչները:

Նախաբան. Անկախության տարիներին կապիտալիստական արտադրահարաբերությունների զարգացումը Հայաստանի Հանրապետությունում, այդ թվում՝ Շիրակի մարզում, արմատապես փոխեց բնակչության կյանքի պայմանները և կենսամակարդակը, կենսագործունեության ձևերը և արժեքային համակարգը, ինչը հանգեցրեց բնակչության սոցիալական կազմի արմատական փոփոխության: Սույն ուսումնասիրության նպատակն է՝ վերլուծել և ներկայացնել Շիրակի մարզի բնակչության սոցիալական կազմի փոփոխության առանձնահատկությունները, տարածքային տարբերությունները, ինչպես նաև բացահայտել այդ փոփոխությունը պայմանավորող գործոնները: Գլխավոր խնդրներից է գնահատել բնակչության առանձին սոցիալական խմբերի տարիքային կառուցվածքին վերաբերող ցուցանիշները: Հայտնի է, որ հասարակության սոցիալական և դասային շերտավորումն արտահայտվում է տնտեսական, ազգակցական, հա-

մայնավարական, կրոնական, քաղաքական և հասարակական այլ հարաբերությունների բնույթով: Խորհրդային Հայաստանի արտադրության միջոցներն ազգայնացված էին, և, դրանով պայմանավորված, հասարակության կառուցվածքը ներառել է երեք բաղադրիչ. առաջինը՝ երկու դասակարգեր՝ բանվորներ և գյուղացիներ (արդյունաբերության և գյուղատնտեսության ոլորտներում զբաղվածներ), երկրորդը՝ մտավորականության, ծառայողների և այլ շերտեր, երրորդը՝ ապադասակարգային տարրեր (անօթևաններ, մարմնավաճառներ, պորտաբույծներ և այլն)¹:

Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից և ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո պետական գույքի սեփականաշնորհման գործընթացի հետ կապված նոր իշխանությունների որդեգրած քաղաքականությունը երկրում բերում է հասարակության՝ մեջ արտադրության միջոցների սեփականատերերի և վարձու աշխատուժի կազմավորման, որի ընթացքում ի հայտ են գալիս նոր բևեռացված դասակարգեր: Մեր հանրապետությունում 1991թ. նոր ձևավորվող «բուրժուազիան» անջատվեց կուսակցական նոմենկլատուրայից և ստացավ սեփականատերի նոր կարգավիճակ: Սեփականատերեր դարձան նաև խորհրդային հասարակության խավերից, այսպես կոչված, «ցեխավիկների» և անհատ ձեռնարկատիրությամբ զբաղվողների մեծ մասը: Բնակչության սոցիալական կազմում տեղի ունեցան արմատական տեղաշարժեր. սեփականաշնորհման գործընթացով պայմանավորված՝ գրեթե դադարեց արդյունաբերական ձեռնարկությունների աշխատանքը, ինչը հանգեցրեց աշխատունակ բնակչության ինստիտուցիոնալ գործազրկությանը և բանվոր դասակարգի մասնակի վերացմանը: Հանրապետության բանվորների և մտավորականների ճնշող մեծամասնությունը փոխեց իր մասնագիտական ուղղվածությունը. մի հատվածը սկսեց զբաղվել առևտրով, մյուսը՝ անհատ ձեռնարկատիրությամբ, իսկ զգալի մասը, զրկվելով աշխատանքից, մեկնեց սեզոնային արտագնա աշխատանքի կամ էլ դրսում մշտական բնակչության:

Ներկայացվող ժամանակահատվածում, մասնավորապես Գյումրի քաղաքի բնակչության թվի շեշտակի անկումն էական ազդեցություն ունեցավ մարզի բնակչության սոցիալական կազմի փոփոխության վրա: Աղյուսակ 1-ի թվային ցուցանիշների վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ մարզում 1989-2019 թթ. աշխատունակ տարիքի բնակչության բացարձակ թիվը (15-64 տարեկան) նվազել է 25.3%-ով, այդ թվում՝ քաղաքայինը՝ 35.2%-ով, գյուղականը՝ 4.7%-ով: Հատկանշական է, որ ներկայացվող ժամանակահատվածում մարզի բնակչության բացարձակ թվի նվազման մոտ 40%-ից ավելին բաժին է ընկնում աշխատունակ տարիքի բնակչությանը: Վերջինիս թվի նվազման մեջ մեծ է եղել բանվորների տեսակարար համաթիվը: Այսպես, մինչև 1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի աղետալի երկրաշարժը մարզի արդյունաբերական ձեռնարկություններում աշխատողների թիվը 50.2 հազ. էր, որտեղ ճնշող մեծամասնություն էին բանվորները², 2011 թ. նույն ցուցանիշը կազմել է 14.2 հազ., 2020թ. չի գերազանցել հինգ հազարը³: Այսինքն՝ 22 տարիների ընթացքում արդյունաբերական ձեռնարկություններում աշխատողների թի-

¹ Մեկրումյան Յու. -2012, էջ 266:

² Բոյաջյան Ա. - 2007, էջ 122:

³ ԱՎԿ - www.armstat.am, 01.02. 2022թ.:

վը նվազել է ավելի քան 10 անգամ: Հիշատակենք, որ արդյունաբերական ձեռնարկություններում աշխատողների, մասնավորապես բանվորների թվի շեշտակի անկումը պայմանավորված էր ոչ միայն հասարակարգի փոփոխությամբ, այլև 1988 թ. դեկտեմբերի 7-ի երկրաշարժի հազարավոր զոհերով, ԽՍՀՄ-ի լուծարումից անմիջապես հետո միութենական արդյունաբերական ձեռնարկությունների տնտեսական կապերի խզումով և այլ գործոններով: Իսկ հետևանքը եղավ այն, որ հազարավոր գյումրեցի գործազուրկ բանվորներ, ինժեներներ և այլ որակյալ մասնագետներ մշտապես արտագաղթեցին արտասահմանյան երկրներ:

Շիրակի բնակչության սոցիալական կազմի փոփոխության վրա որոշակի ազդեցություն են ունեցել բնակչության բնական վերարտադրության գործընթացները: Այսպես, 1989-2019 թթ. մարզի բնակչության մեջ ծնվածների գումարային թիվը կազմել է շուրջ 138,9 հազ. մարդ, մահացությունը՝ 78,6 հազ., իսկ բնական աճը՝ 60,3 հազ.: Այսինքն՝ 2019 թ. դրությամբ մարզի բնակչության ընդհանուր թվի մոտ 60 %-ը ծնվել է անկախության տարիներին, մեծացել և կրթվել կապիտալիստական հասարակարգում, որն իր արժեհամակարգով և սոցիալական կազմով էապես տարբերվում է սոցիալիստականից:

Աղյուսակ 1

Շիրակի մարզի բնակչության տարիքային կազմի շարժընթացը

	1989թ. ⁴		2001թ.		2011թ.		2019թ.	
Շիրակի մարզ								
Մինչև 15 տարեկան	92695	29.1	71278	27.7	46187	19.8	49242	21.1
15-64 տարեկան	211859	66.3	160288	62.3	162540	69.7	158336	67.8
65 և բարձր	15069	4.6	25676	10.0	24581	10.5	25667	11.1
Ընդամենը	319623	100	257242	100	233308	100	233245	100
Քաղաքային								
Մինչև 15 տարեկան	60870	28.5	41107	25.4	25921	18.8	27274	19.9
15-64 տարեկան	142687	66.9	104449	64.8	95733	69.6	92421	67.5
65 և բարձր	9838	4.6	15742	9.8	15828	11.6	17201	12.6
Ընդամենը	213395	100	161298	100	137482	100	136896	100
Գյուղական								
Մինչև 15 տարեկան	31825	29.9	30171	31.4	20266	21.1	21968	22.8
15-64 տարեկան	69172	65.1	55839	58.2	66807	69.7	65915	68.4
65 և բարձր	5231	5.0	9934	10.4	8753	9.2	8466	8.8
Ընդամենը	106228	100	95944	100	95826	100	96349	100

Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել են՝ Մանասյան Մ. և այլք -2002, էջ 61: ՀՀ ԱՎԿ
www.armstat.am 13.07.2021թ.:

Շիրակի մարզում մինչաշխատունակ տարիքի բնակչության թվի նվազումը պայմանավորված է նախևառաջ 1990-ական թվականներին բնակչության ծնելիության

⁴ ԽՍՀՄ վերջին համամիութենական մարդահամարը Սպիտակի աղետալի երկրաշարժի պատճառով Շիրակում անցկացվել է արտակարգ պայմաններում:

շեշտակի անկմամբ, որը XXդ. սկզբին հանգեցրեց ամուսնությունների թվի նվազման: Այսպես, ըստ ՀՀ 2001թ. մարդահամարի արդյունքների՝ Շիրակում 15-34 տարեկան բնակչության ընդհանուր թվաքանակում երբեք ամուսնացած չեն եղել 54,4%-ը, ամուսնացած են եղել 43,8%-ը և ամուսնալուծված՝ 1,8%-ը, իսկ 2011թ. նույն ցուցանիշը համապատասխանաբար կազմել է 59.0%, 39.8% և 1.2%⁵: Մարզում ամուսնությունների անկումը պայմանավորված է ոչ միայն ամուսնական տարիքի բնակչության թվի նվազումով, այլ նաև երիտասարդ ընտանիքների համար նոր բնակարան ձեռք բերելու դժվարամատչելիությամբ: Այդ են վկայում նաև մեր կողմից անցկացված էթնոսոցիալական հարցումները⁶: Արժե հիշատակել, որ ՀՀ իշխանություններն այդ հարցում չեն ցուցաբերում խնդրի լուծման արմատական մոտեցումներ: Իսկ երիտասարդ ընտանիքներին առաջարկվող բնակարանի ձեռքբերման հիպոթեքային վարկերից ավելի շատ շահում են ունենոր ընտանիքների ամուսնական տարիքի երիտասարդները, որոնց ճնշող մեծամասնությունը հիմնականում ձգտում է բնակվել Երևանում: Այսինքն՝ երիտասարդ ընտանիքներին տրվող հիպոթեքային վարկերը նպաստում են, որ մարզերում բնակվող ունենոր երիտասարդները տեղափոխվեն մայրաքաղաք կամ նրա մերձակա նորակառույց թաղամասեր: Շիրակի մարզում բարձր է երիտասարդների գործազրկության մակարդակը, ինչն էլ ամուսնանալու խոչընդոտներից մեկն է: Այսպես, մարզում 2001թ. -ին գործազուրկների ընդհանուր թվի 48.9% (քաղաքային բնակավայրերում՝ 46.6%, գյուղական բնակավայրերում՝ 61.5%) և 2011թ.՝ 59.3%-ը (քաղաքներում՝ 54.8%, գյուղերում՝ 81,2%), 2019թ.՝ 62.5% (քաղաքներում՝ 57.8%, գյուղերում՝ 84,2%) բաժին է ընկել 15-34 տարեկաններին: Այսինքն՝ այդ տարիներին մարզում գրանցվել է գործազրկության երիտասարդացում: Երիտասարդների շրջանում գործազրկության բարձր ցուցանիշը նույնպես իր գործուն ազդեցությունն ունեցավ արտագաղթի և ամուսնությունների թվի նվազման վրա:

Գյուղական բնակավայրերում երբևէ չամուսնացածների թվի աճը պայմանավորված է առաջին հերթին ամուսնական տարիքի բնակչության մշտական աշխատանքի բացակայությամբ⁷: Մեր կողմից իրականացված էթնոսոցիալական հարցումներից պարզվել է, որ գյուղերում բնակվող երիտասարդ ընտանիքների մեծ մասը ցանկանում է արտագաղթել արտասահմանյան երկրներ կամ մայրաքաղաք⁸: Գյուղական բնակավայրերում մեծ թիվ են կազմում արտագնա աշխատանքի մեկնող երիտասարդները, որոնք հիմնականում ներգրավվում են շինարարական աշխատանքներում⁹, և այսպիսով տարեցտարի նվազում է երիտասարդների զբաղվածությունը գյուղատնտեսական աշխատանքներում:

⁵ Տե՛ս www.armstat.am (13.07.2021):

⁶ **Բոյաջյան Ա. -2019**, ԴԱՆ, տեսր 1, թ.12:

⁷ **Բոյաջյան Ա. -2018**, ԴԱՆ, տեսր 3, թ.14:

⁸ Նույնը:

⁹ Նույնը:

Բնակչության սոցիալական կազմի փոփոխության վրա ազդեցություն ունի աշխատուժի շարժը¹⁰: Շիրակի մարզում 1997-2020 թթ. բնակչության ընդհանուր թվի փոփոխության հետ կապված՝ աշխատանքային ռեսուրսների համաթվում որոշակի տեղաշարժ է գրանցվել: Ներկայացվող ժամանակահատվածում տնտեսապես ակտիվ բնակչության թիվը նվազել է 31.6%-ով, զբաղվածություն ունեցողներինը՝ 25.1%-ով, գործազուրկներինը՝ շուրջ 2.3 անգամ, իսկ տնտեսապես ոչ ակտիվ բնակչության թիվն ավելացել է 64.4 %-ով: Այս միտումների շարունակվելու դեպքում մարզի աշխատաշուկայում ապագայում գրանցվելու է աշխատուժի պահանջարկի աճ:

Զբաղվածությունն ըստ ոլորտների և գործազրկության մակարդակը որոշակի պատկերացում են տալիս բնակչության սոցիալական կազմի մասին: Մինչ անկախացումը 1988թ. Շիրակի մարզի աշխատունակ բնակչության ընդհանուր թվի 62.8%-ը զբաղված է եղել տնտեսության տարբեր ոլորտներում, նույն ցուցանիշը 1997թ. կազմել է 75.0%, 2001թ.՝ 77.1%, 2011թ.՝ 80.7% և 2020թ.՝ 82.5%: Զբաղվածության տեսակարար համաթվի աճի պատճառն առաջին հերթին աշխատունակ բնակչության թվի նվազումն է և արտագաղթը:

Շուկայական հարաբերությունների պայմաններում ուրույն տեղ են զբաղեցնում սոցիալական ոլորտի կառույցները: Չանտեսելով մյուս ոլորտների կարևորությունը՝ կենտրոնացել ենք հատկապես կրթության ոլորտի վրա՝ հաշվի առնելով, որ վերջինս մարդկային կապիտալի ձևավորման անհրաժեշտ և կարևոր նախապայման է: Շիրակի մարզի գիտակրթական ոլորտը ներառում է նախադպրոցական հաստատությունները, հանրակրթական, երաժշտական, գեղարվեստի դպրոցները, միջնակարգ մասնագիտական հաստատությունները, բարձրագույն ուսումնական հաստատությունները:

Շիրակում 1997-2019 թթ. ընկած ժամանակահատվածում ոլորտում աշխատողների թիվը: Կրթօջախների թվի ավելացում գրանցվել է բացառապես ոչ պետական նախադպրոցական հաստատությունների հաշվին, իսկ մյուս կրթական հաստատությունների թվաքանակը պակասել է:

Աղյուսակ 2-ի թվային ցուցանիշների վերլուծությունից պարզվում է, որ կրթական ոլորտում սովորողների բացարձակ թիվը 1997-2020թթ. նվազել է 26,2 հազ. կամ 38.2%-ով: Այսպես, 1997 թ. կրթական ոլորտում սովորողների թիվը կազմել է մարզի բնակչության ընդհանուր թվի 24,4%-ը, 2007թ.՝ 19.7%, իսկ 2020թ.՝ 18.7%-ը: Կրթական ոլորտում սովորողների հիմնական մասը բաժին է ընկնում հանրակրթությանը, որտեղ ներկայացվող ժամանակահատվածում գրանցվել է սովորողների թվի շեշտակի անկում: 1997-2020 թթ. հանրակրթական դպրոցներում սովորող աշակերտների թիվը նվազել է շուրջ 26.7 հազարով կամ 38.2%-ով: Համեմատության համար նշենք, որ նույն ցուցանիշը ՀՀ-ում կազմել է մոտ 207.3 հազար կամ 34.5%: Ներկայացվող ժամանակահատվածում ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում սովորողների ընդհանուր թվի նվազման

¹⁰ Աշխատուժը ներառում է զբաղվածներին և գործազուրկներին, որոնք ստեղծում են աշխատանքի շուկան (աշխատուժի առաջարկի մասով)՝ ապրանքների արտադրության և ծառայությունների արամադրման համար:

Շիրակի մարզի բնակչության սոցիալական կազմի շարժընթացը (XX դ. վերջ-XXI դ. սկիզբ)

12.9%-ը բաժին է ընկնում Շիրակի մարզին, և դա բավականին բարձր ցուցանիշ է: Թե՛ ՀՀ-ում և թե՛ Շիրակի մարզում հանրակրթական ոլորտում սովորողների թվի շեշտակի նվազումը պայմանավորված XXI դ. սկզբին բնակչության ծնելիության մակարդակի անկումով:

Ըստ մեզ՝ ժողովրդագրական կայուն զարգացման պայմաններում 2019-2020 ուսումնական տարում ՀՀ հանրակրթական ոլորտում սովորողների թիվը կազմելու էր շուրջ 800 հազար, իսկ Շիրակի մարզում՝ 85 հազար, այնինչ 2019-2020 ուսումնական տարում Շիրակի հանրակրթական դպրոցներում սովորողների թիվը նշաձողից մոտ երկու անգամ պակաս է:

Աղյուսակ 2

Շիրակի մարզի կրթական ոլորտի հաստատություններում սովորողների թվի շարժընթացը

	Նախադպրոցական հաստատություններ հաճախող երեխաների թիվը	Հանրակրթական դպրոցներ	Երաժշտական, արվեստի և գեղարվեստի դպրոցներ	Միջնակարգ մասնագիտական հաստատություններ	Բուհեր	Ընդամենը
1997թ.	6562	55239	3546	2432	2103	69882
2002թ.	3023	53093	2545	2454	4355	65470
2007 թ.	3516	41545	2415	1092	7940	56508
2012թ.	3809	32201	1938	1328	4959	44235
2017 թ.	5200	30287	2065	1060	2988	41600
2018 թ.	5455	30314	2481	1003	2671	41924
2019 թ.	5695	30191	2461	963	2537	41847
2020թ.	3552	31967	3563	1074	3066	43222

Աղյուսակը կազմելիս օգտագործվել է ՀՀ ԱՎԿ, www.armstat.am (23. 07.2021):

Տեսանելի փոփոխություններ են գրանցվել նաև մարզի բուհերում սովորող ուսանողների թվի շարժընթացում: 1997-2020 թթ. ուսանողների թիվն աճել է 45.8%-ով: Աղյուսակ 2-ի թվային ցուցանիշների հաշվարկից երևում է, որ 1997-2007 թթ. բուհերի ուսանողների թիվն աճել է մոտ 3.8 անգամ, իսկ 2007-2020 թթ. նվազել՝ 2.6 անգամ: Ուսանողներ թվի փոփոխության այդպիսի տատանումները բացատրվում են մի շարք գործոններով: Նախ 2007 թ-ից բուհեր ընդունված արական սեռի ուսանողները գորակոչվում են բանակ: Դրանով նվազել է արական սեռի ուսանողների թիվը: Երկրորդ՝ ուսանողների թվի նվազումը կապված է դպրոցների շրջանավարտների թվի անկման հետ: Երրորդ՝ շուկայական հարաբերությունների պայմաններում բուհերի շրջանավարտների թվաքանակում գործազրկության մակարդակը շատ բարձր է, որպես հետևանք՝ կորել է դպրոցն ավարտողների ցանկությունը՝ ընդունվել բուհ: Ըստ 2001թ. մարդահամարի արդյունքների՝ Շիրակի մարզում բարձրագույն կրթություն ունեցողները կազմել են 15 և բարձր տարիքի բնակչության ընդհանուր թվի 13.6 %-ը, 2011թ.՝ 17.9 %: Նույն ցուցանիշը ՀՀ-ում կազմել է համապատասխանաբար՝ 17.1 և 22.5%: Այսինքն՝ տասը տարիների ընթացքում բարձրագույն կրթություն ունեցողների տեսակարար հա-

մաթվի աճ է գրանցվել: Հիշատակենք, որ ՀՀ բուհերի ուսանողների ընդհանուր թվի 85%-ից ավելին բաժին է ընկնում Երևան քաղաքին: Իսկ նույն ցուցանիշը հանրապետության երկրորդ քաղաք Գյումրիում կազմում է միջինը 4-5%: Ի վերջո ուսանողության գերկենտրոնացումը մայրաքաղաք մեծ վնաս է հասցնում հանրապետության բարձրագույն գիտական և կրթական համակարգի համաչափ զարգացմանը: Շուկայական հարաբերություններին անցումը նպաստեց վճարովի համակարգի ձևավորմանը, ինչը բնակչության ցածր եկամուտներով պայմանավորված, ազդել է նաև ընտանեկան բյուջեի վրա: Մեր անցկացրած էթնոսոցիալական հարցումներից պարզվել է, որ ծնողները երեխաների կրթության վրա ամսական միջինը ծախսում են ընտանեկան բյուջեի 10-30%-ը¹¹: Այդ առումով նշենք, որ Շիրակի մարզում աշխատողների միջին ամսական անվանական աշխատավարձը 2009 թ. կազմել է 74,4 հազ., 2015 թ.՝ 124.2 հազ. և 2020 թ.՝ 117,9 հազ. դրամ¹²: Ներկայումս, ծնողներն իրենց եկամտի մի զգալի մասը ծախսում են երեխաների կրթության վրա:

Շիրակի մարզում 1997-2002 թթ. կրթական հաստատություններում գրանցվել է մանկավարժների և պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի թվի աճ, իսկ 2002-2020 թթ.՝ շեշտակի անկում: Դպրոցներում ուսուցիչների թիվը նվազել է 41.8%-ով, իսկ պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի թիվը՝ 11,5%-ով: Ներկայացվող ժամանակահատվածում դպրոցներում մանկավարժների և բուհերի դասախոսների թվի նվազումը պայմանավորված է նախևառաջ աշակերտների և ուսանողների թվի անկումով: Այսպես, 2002-2020 թթ. աշակերտների թիվը մարզում պակասել է տարեկան միջինը 2.2%-ով, իսկ բուհերի ուսանողներինը՝ 1.6%-ով, ինչը բավականին բարձր ցուցանիշ է և գերազանցում է հանրապետական միջին ցուցանիշը:

Ըստ ՀՀ ԱՎԿ պաշտոնական թվային տվյալների՝ 1997թ. Շիրակի դպրոցների շրջանավարտների 11.7% է ընդունվել մարզի բարձրագույն ուսումնական հաստատություններ, 2007թ.՝ 55.3%-ը, 2017թ.՝ 27.2 %-ը և 2020թ.՝ 30.8%-ը: Ավելացել է թեկնածուի գիտական աստիճան ունեցողների թիվը՝ հատկապես գյուղական բնակավայրերում: Թե ինչով է դա պայմանավորված, դժվարանում ենք բացատրել: Այսպես, 2001-2011 թթ. ընկած ժամանակամիջոցում մարզի գյուղական բնակչության բարձրագույն կրթություն ունեցողների թիվն ավելացել է շուրջ 3.1 հազարով կամ 51.6%-ով, իսկ գիտական աստիճան ունեցողներինը՝ համապատասխանաբար՝ 92-ով կամ 2.7 անգամ¹³: Ջարմանալին այն է, որ բարձրագույն ուսումնական հաստատություններն ավարտածների և գիտական աստիճան ունեցողների թվի աճը ուղեկցվել է ուսուցիչների թվի, գիտաշխատողների և պրոֆեսորադասախոսական անձնակազմի թվի անկումով: Տպավորություն է ստեղծվում, որ գիտական աստիճան ունենալը, այսպես կոչված, «վարկանիշը բարձրացնելու» հարց է, այլ ոչ գիտությամբ ավելի հիմնավոր զբաղվելու անհրաժեշտություն: Այսպես, Շիրակի պետական համալսարանի շրջանավարտների միայն 15-20%-ն է իր

¹¹ ԴԱՄ-2019, տեսր 1, թ. 5:

¹² Տե՛ս [https://www.armstat.am/am/\(23.12.2021\)](https://www.armstat.am/am/(23.12.2021)):

¹³ ՀՀ ԱՎԿ, ՀՀ 2001 և 2011 մարդահամարի արդյունքներ, <https://www.armstat.am/am/?nid=195>, [https://www.armstat.am/am/ \(07.11.2021\)](https://www.armstat.am/am/ (07.11.2021)):

մասնագիտությամբ աշխատում, իսկ 35-40%-ը՝ ոչ իրենց մասնագիտական ոլորտում, մնացածը գործազուրկ է կամ արտագաղթել են¹⁴:

Եզրահանգում. Շիրակի մարզի բնակչության սոցիալական կազմի վերաբերյալ շարադրվածից կարելի է հանգել հետևյալ եզրահանգումներին.

- Հայաստանի Հանրապետության անկախացումից և ԽՍՀՄ-ի փլուզումից հետո նոր իշխանությունների որդեգրած քաղաքականության պայմաններում, կապված պետական գույքի սեփականաշնորհման գործընթացի հետ, մեր երկրում, այդ թվում՝ Շիրակի մարզում, տեղի ունեցավ արտադրության միջոցների սեփականատերերի և վարձու աշխատուժի կազմավորում, որի ընթացքում ի հայտ եկան նոր բևեռացված դասեր՝ հարուստներ, միջին խավ, աղքատներ և չքավորներ:
- Մարզի բնակչության սոցիալական կազմում տեղի ունեցան արմատական տեղաշարժեր. սեփականաշնորհման գործընթացով պայմանավորված՝ գրեթե դադարեց արդյունաբերական ձեռնարկությունների գործունեությունը, ինչը հանգեցրեց ինստիտուցիոնալ գործազրկության և բանվոր դասակարգի մասնակի վերացմանը:
- Արդյունաբերական ձեռնարկությունների սեփականաշնորհման արդյունքում Շիրակի մարզն արդյունաբերական հասարակությունից անցում կատարեց ագրարային, ծառայություններ մատուցող և սեզոնային արտագնա աշխատանքի մեկնողների հասարակության:
- Տարեցտարի նվազում է մինչաշխատունակ և աշխատունակ տարիք մուտք գործող բնակչության թիվը, իսկ կենսաթոշակային տարիքի բնակչության տեսակարար համաթիվը մեծանում է, ինչն էլ լարվածություն է ստեղծում ոչ միայն աշխատաշուկայում, այլև ավելացնում է պետության կողմից հատկացվող սոցիալական ծախսերը:
- Վերջին 30 տարիներին ՀՀ-ում, այդ թվում՝ Շիրակի մարզում իրականացված սոցիալ-կրթական քաղաքականությունը նպաստել է բնակչության ծնելիության նվազմանը, աղքատացմանը և արտագաղթին:

**ДИНАМИКА СОЦИАЛЬНОГО СОСТАВА НАСЕЛЕНИЯ
ШИРАКСКОГО МАРЗА
(конец XX в. - начало XXI в.)**

Бояджян А. Г.

Ключевые слова: *социальный состав, рабочий, крестьянин, интеллигент, сфера образования, промышленность, служащий, безработный, бедный, богатый.*

В статье представлен прогресс социальной структуры населения Ширакского марза в конце XX века и начале XXI века. Представлены демографические, образовательные и профессиональные характеристики изменений социальной структуры населения региона.

После обретения Арменией независимости и распада СССР политика, проводимая новыми властями в нашей стране, в том числе и в Ширакском марзе, вызвала процесс при-

¹⁴ ԴԱՆ -2020:

ватизации государственной собственности, формирования общественного образования-собственников средств производства и наемного труда, в ходе которого в обществе появляются новые поляризованные классы: богатые, средний класс, бедняки и попрошайки. Ежегодно количество трудоспособных и нетрудоспособных людей сокращается, из-за этого увеличивается пенсионный возраст в населении, что создает напряженность не только на рынке труда, но и увеличивает социальные отчисления, выделяемые правительством.

**SOCIAL STRUCTURE MOVEMENT OF THE POPULATION
OF SHIRAK REGION
(The end of XX century - the beginning of XXI century)**

Boyajyan A. G.

Key words: *social composition, worker, peasant, intelectual class, educational sphere, industry, employee, unemployed, poor, rich.*

The article presents the social structure progress of the population of Shirak region in the end of XX century and the beginning of the XXI century. The paper highlights the demographic, educational and professional characteristics of social structure changes of the population of the region.

After Armenia gained independence and the USSR was collapsed, the policy pursued by the new authorities in our country, including in Shirak region, arose a process of privatization of state property, formation of public education-owners of means of production and hired labor, during which new polarized classes appear in society the riches, the middle class, the poor and the beggars. Annually, the number of employable and unemployable people is decreasing, due to it the percent of retirement age in population is increasing, which creates tension not only in the labor market, but also increases social charges allocated by government.

Գ ր ա կ ա ն ո լ թ յ ո ն

1. ԱՎԿ՝ ՀՀ ազգային վիճակագրական կոմիտե, Զբաղվածությունն արդյունաբերական ձեռնարկություններում, [www. armstat.am](http://www.armstat.am) (01.02.2022):
2. ԱՎԿ՝ ՀՀ ազգային վիճակագրական կոմիտե, ՀՀ 2001 և 2011 մարդահամարի արդյունքներ, <https://www.armstat.am/am/?nid=195>, [https:// \(07.11.2021\)](https://07.11.2021):
3. Բոյաջյան Ա. -2007, Ծիրակի մարզի սոցիալ-տնտեսական զարգացման մի քանի հարցեր (մաս II), ՀՀ ԳԱԱ Ծիրակի հայագիտական կենտրոնի «Գիտական աշխատություններ», հ. X, Գյումրի:
4. ԳԱՆ -2018, Բոյաջյան Ա., Ամուսնությունը և ամուսնալուծությունը Ծիրակի մարզում, տետր 3, թ.14, Գյումրի:
5. ԳԱՆ -2019, Բոյաջյան Ա., Ամուսնությունը և ամուսնալուծությունը Ծիրակի մարզում, Դաշտային ազգագրական նյութեր, տետր 1, թ.12, Գյումրի:
6. ԳԱՆ-2019, Բոյաջյան Ա., Ծիրակի մարզի կրթական համակարգի վիճակը, Դաշտային ազգագրական նյութեր, տետր 1, թ. 5, Գյումրի:

Շիրակի մարզի բնակչության սոցիալական կազմի շարժընթացը (XXI. վերջ-XXI. սկիզբ)

7. **ԳԱՆ -2020**, Ա. Բոյաջյան, Շիրակի մարզի կրթական համակարգի վիճակը, Գաշտային ազգագրական կյուրեր, տետր 2, թ. 10, Գյումրի:
8. **Մանասյան Մ. և այլք -2002**, Մանասյան Մ.,
9. **Մեյրումյան Յու. -2012**, Միջին դասի ձևավորման տեխնոլոգիաների զարգացման հեռանկարները Հայաստանում, ՀՀ ԳԱԱ Լրաբեր հասարակական գիտությունների, N 2-3, Երևան:
10. **www.armstat.am** (13.07.2021), Շիրակի մարզի բնակչության ամուսնության և ամուսնալուծության տարիքային կազմը:

Ընդունվել է՝ 10. 08. 2022
Գրախոսվել է՝ 06. 09. 2022
Հանձնվել է տպ.՝ 28. 11. 2022

Տեղեկություններ հեղինակի մասին

Արտաշես ԲՈՅԱՋՅԱՆ՝ պատմական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Շիրակի հայագիտական հետազոտությունների կենտրոնի
ավագ գիտաշխատող, դոցենտ, էլ հասցե՝ a.boyajyan@mail.ru